

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ,
ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ**

**МАТЕРІАЛИ
II Всеукраїнської науково-практичної конференції**

21 липня 2023 року

Видавництво
«Юридика»
2023

Оргкомітет конференції:

Голова:

Д. В. Швець, ректор Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України

Заступник голови:

М. В. Корнієнко, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Члени оргкомітету:

Н. В. Домброван, начальник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук;

В. Я. Конопельський, завідувач кафедри кримінального права та кримінології, доктор юридичних наук, професор;

Г. К. Тетерятник, завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор;

С. О. Єгоров, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Статті друкуються в авторському варіанті.
Оргкомітет дозволив собі лише скорочення статей,
які суттєво перевищували пропоновані обсяги.

Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2023 р.). – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 256 с.

ISBN 978-617-8263-62-1

УДК 343.322(062.552)

ISBN 978-617-8263-62-1

© ОДУВС, 2023

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022-2023 РР.)

Вайда Т. С.

*доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент*

В Україні станом на липень 2023 року відкрито значну кількість кримінальних проваджень щодо освітян-колаборантів, які в умовах воєнного стану співпрацювали/продовжують співпрацювати з органами окупаційної влади. Під воєнним станом нами розуміється особливий правовий режим (політико-економічна ситуація), котрий був введений в Україні (в окремих її місцевостях) внаслідок збройної агресії РФ, створення небезпеки для державної незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню і органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини й громадянина і прав та законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

За повідомленням Національної поліції України (*далі* – НПУ), деякі вчителі шкіл та викладачі закладів вищої освіти (*далі* – ЗВО) намагалися викладати в школах/ЗВО на тимчасово окупованих територіях України за російськими програмами, добровільно співпрацювали(-ють) з ворогом. Разом з тим, згідно чинного вітчизняного законодавства цим особам загрожує кримінальна відповідальність, адже такі дії розцінюються як колабораціонізм.

Аналіз сучасних вітчизняних досліджень кримінально-правової складової окресленої проблематики освітнього колабораціонізму дає змогу зробити висновок про недостатній рівень її наукової розробленості. Наявні спроби це зробити здебільшого характеризуються поверховістю або свідчать про висвітлення лише

окремих (загальних) аспектів колабораціоністських практик України її теперішнього періоду. При цьому залишається чимало прогалин із відповідного комплексу питань у кримінально-правовій науці.

Згідно зі статтею 111-1 Кримінального кодексу України (*далі* – ККУ), до переліку дій, які називають колабораційною діяльністю й за які загрожує кримінальна відповідальність, належать, зокрема: 1) публічне заперечення збройної агресії росії проти України (публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, в тому числі у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації); 2) пропаганда в закладах освіти задля сприяння збройній агресії проти України, а також упровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти [2; 3].

КК України визначає колаборантами працівників освіти (громадян України), які здійснюють проросійську пропаганду у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також вчиняють дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (викладають у закладах освіти за російськими освітніми стандартами). У такому разі педагогам загрожує покарання у вигляді: 1) виправних робіт до двох років або 2) арешту до шести місяців або 3) позбавлення волі на строк до трьох років без права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років [3].

Однак вироків суду за цією частиною статті 111-1 ККУ (пропаганда в закладах освіти та впровадження стандартів освіти держави-агресора, – *уточнено нами*) досить мало, тому складно сказати, якою саме буде подальша практика української судової влади. Прогнозуємо, що таких рішень надалі буде значно більше, оскільки на деокупованих територіях Харківщини та Херсонщини росіяни (хоча й безуспішно – *уточнено нами*) розпочинали освітній процес. При цьому слід враховувати, що українські правоохоронні органи не повинні влаштовувати вибіркові розслідування, а все ж будуть враховувати, що частина вчителів вийшли на роботу та почала працювати під примусом окупантів, а не з власної волі.

Так само вчителі можуть нести відповідальність й за інші злочини щодо колабораціонізму, якщо вони їх вчиняли. Наприклад, є випадки, коли вчителів засуджували за публічне заперечення російської агресії в школах за частиною першою статті 111-1 ККУ та призначали

покарання у вигляді позбавлення права обіймати посади в державних органах та органах місцевого самоврядування на 10 років [4; 5, с. 13–17].

Разом з тим, зміни до статті 111-1 ККУ, яка передбачає відповідальність за співпрацю з окупантами, зокрема, викладання за освітніми програмами країни-окупанта, викликають більше запитань, ніж дають відповіді. У законі [2] прописано, що колабораціонізм – це добровільне, без примусу рішення співпрацювати з окупантами. Якщо ж рішення ухвалюється під загрозою життя, то воно апріорі не може бути добровільним. Тому при розслідуванні справ про колабораціонізм в освітній сфері це питання потрібно чітко визначати.

Добровільність у статті 111-1 ККУ означає, що особа не примушується до зазначеної діяльності органами державної влади України, службовими особами, вчиняє її не в результаті насильства чи примусу і не про людське око, і що вона має можливість і надалі певний (можливо, досить тривалий) час приховувати від них факт свого зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками. Добровільною діяльністю буде і тоді, коли особа здійснює її під впливом своїх родичів чи близьких, у тому числі й тих, які є представниками компетентних органів влади України. Добровільність не матиме місця, якщо особа зізналась про зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками після пред'явлення їй доказів такого зв'язку після початку проведення досудового розслідування у кримінальній справі [2; 3].

На даний час освітянам, які залишилися на тимчасово окупованих територіях і не можуть виїхати на підконтрольні Україні території, варто фіксувати будь-яким способом факти їх примусу окупантами до співпраці. Це можуть бути свідки, фото-, аудіо-, відеофіксація. Такі дані потрібні для формування доказової бази на випадок, якщо справу щодо колабораціонізму розглядатимуть у суді. Допоки не ухвалено спеціального закону про колаборацію, правоохоронні органи та судова влада не досить чітко знають, як працюватиме перехідне правосуддя. Поки є можливість, суспільство має обговорювати цю тему і спробувати вплинути на вияв політичної волі. На політичну волю й суспільну думку мають впливати як мінімум такі чинники:

- 1) держава-агресор, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права в сфері освіти, повинна забезпечувати й гарантувати навчання дітей за освітньою програмою території, котра ними окупована. Тому насильницьке нав'язування програм держави-агресора, знищення культурної та національної ідентичності дітей, запрошення до викладання російських вчителів з різних регіонів РФ

має враховуватися, коли йдеться про умови, в котрих вимушено перебували українські педагоги;

2) за свідченнями людей зі звільнених територій, вчителі перебувають в першій групі ризику – окупанти намагаються вплинути на педагогів, бо вони визначають їх як потрібну групу щодо подальшого суспільного впливу на населення захопленого регіону (населеного пункту): залякуванням, схилянням на свій бік, погрозами, ув'язненням, викраденням тощо [4; 5, с. 13–17].

Щодо освітян, які працювали в освітніх закладах тимчасово окупованого Криму та Донбасу з 2014 року, а також їхньої відповідальності за колабораціонізм варто зазначити таке: закон не має зворотної дії в часі, тому у випадку причетності до порушення статті про колабораційну діяльність відповідальність особи буде наставати тільки за дії, вчинені після 15 березня 2022 року [2; 3].

Пошуком потенційних колаборантів та розслідуванням їх антиукраїнської діяльності займаються правоохоронні органи. Разом з тим також трапляються випадки, коли органи місцевого самоврядування з власної ініціативи публікують списки колаборантів. Однак, згідно з презумпцією невинуватості, ніхто не може бути визнаним винним у скоєнні злочину, поки це не буде доведено судом. Органи місцевого самоврядування не є частиною правоохоронної системи й тому є сумніви в правдивості даних із таких списків.

Також варто враховувати, що зараз правоохоронна система не в змозі ефективно здійснювати свої повноваження через значні обсяги слідчої роботи, кадровий голод в поліцейських підрозділах на деокупованих територіях. Тому потрібен деякий час, допомога в зборі інформації з відкритих джерел, робота з населенням та їхня подальша верифікація. Без відповідних доказів це призведе до навішування ярликів на людей, тобто такі списки можуть тільки нашкодити.

Разом з тим, відкриті переліки колаборантів є підставою для перевірки цієї інформації та можливого оголошення підозри, особливо, якщо у вільному доступі є відео, що може засвідчити факт колаборації. Але відео не вказує на мотиви й обставини, про котрі нікому не відомо, а оголошення персональних даних людей, котрих підозрюють в колаборації, наражає їх на небезпеку з боку рухів опору і українських партизанських рухів [4; 5, с. 13–17].

Окремий аспект становить питання – чи вважатимуться колаборантами вчителі/викладачі неакадемічних предметів? Не можна з впевненістю сказати, що викладання, наприклад, трудового навчання (фізики, математики...) гарантує, що вчитель не буде нести відповідальності, якщо ця освітня діяльність була поєднана

з проросійською пропагандою. Однак тут важливою умовою є врахування наступної обставини: чи здійснювалося викладання навчальної дисципліни за російськими програмами, чи проводилась особобо пропаганда в школах/ЗВО добровільно або під примусом окупантів.

Застосовуючи ч. 3 статті 111-1 ККУ, можна дійти висновку, що будь-хто з українського вчительського корпусу, хто забезпечував викладання спотвореної окупантами навчальної програми, підпадає під кримінальну відповідальність. Кожному вчителю може бути оголошено підозру – законодавство це дозволяє. Якщо підходити до застосування цієї норми формально, неважливо, викладає особа історію чи математику, фізику чи літературу, то кримінальна відповідальність стосуватиметься всіх вчителів. Втім, викладачів гуманітарних наук це стосується в більшій мірі (норма кримінального права поширюється на всіх), хоча кожен випадок має розглядатися в індивідуальному порядку.

Навіть за умов оголошення особі підозри система правосуддя щонайменше має зважати на такі чинники, як: 1) добровільність дій; 2) особисті обставини (можливість/неможливість виїхати з окупованої території, сімейний чинник, стан здоров'я тощо); 3) свідчення, зокрема, й дітей [3].

Найбільш універсальним рішенням для вчителів, які перебували під окупацією, є оголошення простою не з провини працівника. Простий захищає права освітян, які відмовляються від співпраці з окупантами, й позбавляє необхідності ходити на роботу, щоб отримувати кошти для існування. В такому разі органи управління освітою та фінансові органи можуть проводити нарахування зарплати принаймні в обсязі 2/3 від посадового окладу, як це визначено в статті 113 Кодексу законів про працю України [6].

Згідно з чинним законодавством, звільнення вчителя через відмову співпрацювати з окупантами не вважається звільненням у разі форс-мажору (наприклад, якщо директор-колаборант звільнив учителя зі школи). Це означає, що за працівником збережеться посада згідно чинного законодавства України.

Вважаємо, що варто ухвалити рішення (на рівні закону чи постанови КМУ) про те, що всі записи, які були здійснені в трудових книжках на тимчасово окупованих територіях, мають бути визнані не чинними, зокрема: 1) у разі звільнення освітян через незгоду працювати з окупантом або 2) звільнення всіх вчителів, які виїхали на підконтрольні Україні території, тощо; 3) за працівниками освіти після деокупації мають зберігатися педагогічний стаж і зарплата. Але наразі немає достовірної інформації, чи ініціюють / розглядають такі зміни до законодавства органи центральної влади.

Існують багато випадків, коли вчителі, які виїхали на підконтрольні Україні території, продовжують працювати у своїх школах дистанційно. Тобто освітній процес було оперативно модернізовано з врахуванням поточних реалій.

Водночас є непоодинокі звернення до органів влади щодо фактів, коли школа почала працювати за програмами окупантів, а всіх, хто виїхали або відмовилися з ними співпрацювати, колаборанти звільнили.

Якщо ж школа (її будівля – *уточнено нами*) знищена фізично разом із документами, а доступи до казначейських рахунків втрачено, то вчителі можуть улаштуватися на роботу до іншого закладу освіти на підконтрольних Україні територіях. Для цього вчителі, які не можуть звільнитися з попереднього місця роботи через втрату документів, мають звернутися до найближчого центру зайнятості з письмовою заявою: «Прошу звільнити мене через те, що я змушений/-а виїхати. Документи втрачені. Але прошу вважати мене від (зазначити дату) звільненням/-ою з попереднього місця роботи» [4]. Вже з наступного дня людина може офіційно влаштовуватися на роботу до іншої школи в тому населеному пункті, де вона перебуває як вимушений переселенець.

Враховуючи складність піднятої нами проблеми, можемо констатувати, що на підставі розгляду сучасних позицій науковців та громадськості щодо розв'язання кримінально-правових проблем колабораціонізму встановлено два найбільш типові підходи: перший із них ґрунтується на думці про достатність наявного кримінально-правового ресурсу для адекватного реагування на поведінку, що має колабораціоністський характер, або пов'язується із віднесенням цієї проблеми до числа другорядних; другий підхід полягає у доцільності додаткового правового врегулювання питань, які стосуються колабораціоністської діяльності в Україні, включаючи внесення певних змін до кримінального законодавства.

Констатуємо, що незважаючи на вже тривалий період перебування частини території України під окупацією та виникнення на її землях відповідного явища у вигляді колабораціонізму, ані наукова спільнота, ані громадськість не змогли дотепер розпочати належну (широку і високо фахову) дискусію з цього приводу, а отже, дійти згоди щодо визначення найбільш оптимальних способів правового розв'язання відповідної проблеми.

Проаналізовані позиції переважно свідчать про необхідність подальшого удосконалення законодавства України в частині правового реагування стосовно осіб, які здійснюють діяльність, що має колабораціоністський характер (включаючи сферу кримінального

права). Щоправда, дослідники аж ніяк не демонструють однастайності та переконливості в обраних прийомах такого вдосконалення, а відсутність побудованої на науково обґрунтованих висновках моделі нормативного врегулювання колабораціонізму, здатна ускладнити перспективний процес деокупації території України.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами станом на 09.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
3. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (із змінами та доповненнями станом на 28.04.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14> (дата звернення: 14.07.2023).
4. Троян І. Колаборанти в освіті: хтоце й щозагрожує за співпрацю з ворогом. URL: <https://nus.org.ua/articles/kolaboranty-v-osviti-hto-tse-j-shho-zagrozhuje-za-spivpratsyu-z-vorogom/> (дата звернення: 14.07.2023).
5. Вайда Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 липня 2022 року. Одеса : ОДУВС, 2022. С. 13–17.
6. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 року № 322-VIII (із змінами станом на 15.06.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.07.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
Боровська О. О.	51
ДЕЯКІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ	
Братель С. Г., Донцов Д. Ю.	55
ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	
Будяченко О. М., Дробішевська В. В.	58
ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022–2023 РР.)	
Вайда Т. С.	63
ДО ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	
Вихристюк К. О., Албул С. В.	70
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ У СКЛАДІ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ	
Вівіровський М. О., Чекарьова І. М.	73
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	
Воронцов А. В., Цюпко Д. В.	76
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ	
Деренько О. І., Теслюк І. О.	80
ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Єгоров С. О., Гоцуляк А. В.	83
ДО ПИТАННЯ ВЛАСТИВОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ	
Желновач Є. Г., Гончарук О. М.	85
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ	
Загорюк С. С., Чекарьова І. М.	87
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУЛЮВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Коваленко А. В.	90
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	
Колодій Д. В., Албул С. В.	93